

BELLE TEN

Cilt : XXV

Nisan 1961

Sayı : 98

ALTINDERE'NİN ÜST AŞÖLEEN ENDÜSTRİSİ

Dr. MUZAFFER ŞENYÜREK

Ankara Üniversitesi Paleoantropoloji Kürsüsü Ord. Profesörü

ve

Paleoantropoloji (İnsan Paleontolojisi ve Primatoloji) Enstitüsü Müdürü

1958 yılı sonbaharında ve 1959 ve 1960 yıllarında Hatay'da Altındere'de (Avratlar deresi) yaptığım araştırmalar sırasında yeniden bazı Paleolitik aletler buldum. 1958-1960 yıllarında bulduğum Paleolitik aletler bu kısa notta incelenmektedir. Yalnız bu aletlerin tarifine geçmeden önce bu mahalde şimdiye kadar yapılmış olan araştırmaların kısa bir tarihçesini yapmayı faydalı buluyorum.¹

Altındere bölgesinde ilk Paleolitik alet 1943 yılında askerliğini Antakya'da yapmakta olan arkeolog bay Nurettin Can tarafından bulunmuştur. Bu aleti inceleyen Prof. Şevket Aziz Kansu 1943 yılında bunu Şelleen ve daha sonra Aşöleen olarak sınıflandırmıştır.² Bay Nurettin Can 1943 yılında Altındere'de üç piyes daha bulmuştur. Bu buluntuları inceleyen Dr. Kansu 1945 yılında yayımladığı makalede bu üç buluntudan yalnız bir tanesinin, küçük bir el baltasının, resmini yayımlamıştır.³ 1957 yılında Samandağ'da yaptığımız kazıdan dönerken Doçent Dr. Enver Bostancı ile birlikte Altındere'yi ziyaret ettim. Bu ziyaret esnasında topladığımız üç el baltası ile üç

¹ Hatay dahilinde yapılmış olan Paleolitik araştırmalarının tarihçesi için bak Şenyürek ve Bostancı, 1958 a, s. 148-149.

² Bak Kansu, 1943, s. 189 ve Kansu, 1947, s. 227.

³ Bak Kansu, 1945, Res. 1.

yonga incelenmiş bulunmaktadır.⁴ Daha sonra, 1958 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Hatay'da yaptığım araştırmalar sırasında Altındere'yi tekrar ziyaret ettim. Bu ziyaret esnasında dört el baltası ile bir yarım el baltası, bir el baltasının dip kısmına ait bir parça ve bir konkav kazıyıcı buldum. Bu buluntular bundan önceki raporumda incelenmiş bulunmaktadır.⁵ Bu yazımda incelenen aletleri ise 1958 yılı Eylül ayında, 1959 yılının Mayıs-Haziran ve Eylül aylarında ve 1960 yılı Eylül ayı içinde yaptığım ziyaretler esnasında buldum.⁶

Paleolitik aletler Antakya'nın batı kenarında bulunan ve aşağı kısmı şehrin kenar mahalleleri arasından geçen Altındere'nin batısında uzanan bir seki içinden çıkmaktadır. Paleolitik aletleri ihtiva eden bu seki Belediye Caddesi üzerinde bulunan köprüde dere tabanının 13-15 metre üstünde durmaktadır. Paleolitik aletler Belediye caddesinin köprüünün batısında kalan kısmı ile güneyde bulunan yeni yapılmış evler arasında kalan tarlalar içinde bulunmaktadır (Bak Lev. I, Res. 1). Aletler tarlaları örten sığ toprak örtüsünün altında bulunan ve kalınlığı bir metre civarında olan bir çakıl tabakası içinden çıkmaktadır. Tarlalar her sene sürüldükçe yeni aletler ortaya çıkmakta ve böylece her yıl yaptığım ziyaretler esnasında bunları toplamam mümkün olmaktadır. Belediye caddesinin güney kıyısındaki kesitte bu çakıl örtüsünün dere tarafından oyulmuş olan Pliosen çağa ait marn üzerinde durduğu görülmektedir (Bak Lev. I, Res. 1).⁷ Böylece, burada Pliosen çağa ait marn ile Pleistosen'e ait olan çakıl yatağı arasında bariz bir diskordans mevcuttur. Bu çakıl tabakası Asi nehrin bir kolu olan Altındere'nin o zamanki vadi tabanını derinleştirecek yerde aşındırma suretiyle genişlettiği (*lateral erosion*), yani hızının azalmış olduğu, bir devirde biriktirilmiştir.

⁴ Bak Şenyürek ve Bostancı, 1958 b, s. 186-187.

⁵ Bak Şenyürek, 1958, s. 60-61.

⁶ Bu araştırmalar Türk Tarih Kurumu adına yapılmıştır. Bu münasebetle gereken tahsisati vermiş olan Türk Tarih Kurumuna teşekkürü bir vazife bilirim. Bu raporda Levha I-XII, XIV-XVII ve XIX de gösterilen resimler Dr. Refakat Çiner ve Levha XIII, XVIII ve XX de gösterilenler de Doç. Dr. Enver Bostancı tarafından çizilmiştir. Bu resimleri çizmiş olmaları dolayısıyla Dr. R. Çiner'e ve Dr. E. Bostancı'ya teşekkür ederim. Levha XXI-XXIII de gösterilen fotoğraflar Bay Burhan Görgüç tarafından çekilmiştir. Bu münasebetle Bay Burhan Görgüç'e teşekkür ederim.

⁷ Bu bölgedeki Pliosen marn için bak Erentöz, 1956, carte géologique de la région d'Antakya.

Altındere'nin batısında uzanan 13-15 metrelik sekinin üstünde daha yüksek yani daha eski bir seki görülmektedir (30-35 metre). Bu daha eski seki içinde bugüne kadar herhangi bir alete veya fosil kalıntıya rastlamadım. Ayrıca, köprünün hemen yanında bugünkü dere tabanından yüksekliği 3.5 metre olan bir menderes sekisi görülmektedir.

Bu kısa izahattan sonra bu mahalde 1958-1960 yıllarında bulduğum Paleolitik aletlerin incelenmesine geçebiliriz. Altındere'de bulunmuş olan Paleolitik aletler çakmaktaşı veya kuvartzitten yapılmıştır. Aletlerin ekserisinin üzerindeki patina'nın rengi, bundan evvel toplanmış olanlarda olduğu gibi, kahverengi ile sarı arasındadır.⁸ Bir el baltası koyu kahverengi bir patina göstermektedir. Bir diskte de patina beyazdır, yani boyanmamıştır.

Levha II de gösterilen nümune uzunluğu 94.5, genişliği 67.5 ve maksimum kalınlığı 37 milimetre olan üçken biçiminde bir el baltasıdır.⁹ İki yüzü ve dip kısmı işlenmiş olan bu el baltasının üst yüzü alt yüzünden daha kabarıktır. Aletin sol kenarının alt kısmı sonradan kırılmıştır. Önden bakıldığı zaman sağlam olan sağ kenarın düz olduğu görülür. Levha III de gösterilen el baltasının uzunluğu 117, genişliği 77 ve maksimum kalınlığı 41 milimetredir. Dr. Müller-Beck'in *cordiforme allongé* dediği şekle yaklaşan bu el baltasının her iki yüzü de işlenmiştir.¹⁰ Korteks düz olan ve aletin alt yüzü ile takriben 115 derecelik bir açı teşkil eden dip kısmında muhafaza edilmektedir. Üst yüzü alt yüzünden daha kabarık olan bu el baltasının sol kıyısı sonradan kırılmıştır. Aletin daha sağlam olan sağ kıyısı, önden bakıldığı zaman, konvektir. Yandan bakıldığı zaman bu kıyının hafifçe S-harfi şeklinde olduğu görülmektedir. Levha IV de gösterilen cordiforme biçimdeki küçük el baltasının uzunluğu 74, genişliği 63 ve maksimum kalınlığı 43 milimetredir. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu

⁸ Bak Şenyürek ve Bostancı, 1958 b, s. 186.

⁹ Neuville üçken biçimindeki el baltalarına Umm Qatafa'nın D¹ seviyesinde rastlandığını bildirmektedir (Bak Neuville, 1931, s. 38).

Garrod ve Howell'e göre Umm Qatafa'nın D¹ seviyesi Et-Tabün'un E tabakasının başlangıcına tekabül etmektedir (Bak Garrod, 1937, s. 115 ve Howell, 1959, s. 17). Böylece, üçken biçimindeki bu el baltası Altındere endüstrisinin Umm Qafata'nın D² ve Et-Tabün'un F tabakalarından daha yeni olduğunu ve sonuncu mağaranın E tabakasına tekabül ettiğine işaret etmektedir.

¹⁰ Bak Müller-Beck, 1958, Lev. 13, Res. 8.

küçük el baltasının kaide kısmında düz olan ve aletin uzun mihverii ile takriben 97 derecelik bir açı teşkil eden vurma sathı muhafaza edilmektedir. Aletin her iki yüzü de kabarık olmakla beraber, üst yüzü alt yüzünden daha kabarıktır. Üst yüzün orta kısmında bir omurga veya ibik (*keel*) dikkat nazarını çekmektedir. Aletin üst yüzünün uç kısmından koparılmış olan yongalar biraz geride bir basamak meydana getirmiştir. Aletin kenarları zedelenmiş olmakla beraber, bunların S-harfi şeklinde olmadıkları ve önden bakıldığı zaman konveks oldukları açıkça görülmektedir. Levha V de gösterilen el baltasının uzunluğu 105.5, genişliği 67 ve maksimum kalınlığı da 48 milimetredir. Pyriforme biçimde olan ve her iki yüzü ile dip kısmı işlenmiş olan bu aletin üst yüzü alt yüzünden ancak biraz daha kabarıktır. Aletin üst ve alt yüzlerinde korteks parçaları görülmektedir. Önden bakıldığı zaman aletin, hafifçe zedelenmiş olan, sol kenarının konveks olduğu görülmektedir. Sağ kenar konkavdır. Bu şekil vaktiyle bu kenardan büyük bir yonganın koparılmış olmasından ileri gelmektedir. Yandan bakıldığı zaman, sol kenarın düz olmasına karşılık sağ kenarın hafifçe S-harfi şeklinde olduğu müşahade edilmektedir.

Levha VI da gösterilen nümune uzunluğu 97, genişliği 67 ve maksimum kalınlığı 38.5 milimetre olan sivri uçlu bir el baltasıdır. Görünüşe göre bu aletin uç kısmı, muhtemel olarak imal sırasında, kırılmış ve yan tarafta yeniden bir uç yapılmıştır. Her iki yüzü ve dip kısmı işlenmiş olan bu el baltasının üst yüzü alt yüzünden biraz daha kabarıktır. Önden bakıldığı zaman kenarlar oldukça düzdür. Yandan bakıldığı zaman da kenarların düz oldukları görülmektedir. Levha VII de gösterilen alet şekil itibariyle bir terliği hatırlatan bir el baltasıdır. Uzunluğu 102.5, genişliği 68.5 ve maksimum kalınlığı 45.5 milimetre olan bu el baltasının en büyük genişliği ucun biraz gerisindedir. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu aletin alt yüzünün hemen hemen düz olmasına karşılık üst yüzü kabarıktır. Aletin sol kenarından bir yonga koparılmıştır. Sağ kenarın üst yüzü işlenmiştir. Bu iki kenar dip kısmına doğru birbirine yaklaşmaktadır. Korteks aletin dip kısmında muhafaza edilmektedir. Yandan bakıldığı zaman sağ kenar düzdür. Bu kenara önden baktığımız zaman, ucun biraz gerisinde bulunan köşenin her iki tarafında bu kenarın düz olduğu görülür. Levha VIII de gösterilen nümune uzunluğu 88.5, genişliği 77 ve maksimum kalınlığı 37 milimetre olan tamamlanmamış bir el baltasıdır.

Alt yüzü düz ve üst yüzü kabarık olan bu el baltasının üst yüzünün uç ve kenar kısımlarından bazı yongalar koparılmıştır. Bu aletin alt yüzünün sadece uç kısmından bir iki yonga koparılmıştır. Aletin üst ve alt yüzlerinde korteks parçaları muhafaza edilmektedir. Dip kısmı işlenmemiş olan bu aletin düz olan vurma yüzünde korteks muhafaza edilmektedir. Yandan bakıldığı zaman her iki kenarın da düz olduğu görülür. Önden bakıldığı zaman, kenarlar hafifçe konvektir. Levha IX da gösterilen el baltasının kenarları ve uç kısmı büyük ölçüde zedelenmiştir. Bu el baltasının uzunluğu 120, maksimum genişliği 84 ve maksimum kalınlığı 44.5 milimetredir. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu aletin üst ve alt yüzlerinin kabarıklığı hemen hemen müsaavidir. Aletin dip kısmında vurma yüzü muhafaza edilmektedir. Vurma yüzü aletin uzun mihverli ile takriben 106 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Bu aletin mevcut uzunluk ve genişlik ölçüleri Bay Nurettin Can'ın 1943 yılında bulduğu ilk nümunenin uzunluk ve genişliğine yakındır. Buna mukabil bu el baltası Bay Nurettin Can'ın bulduğu nümuneden biraz daha kalındır. Dr. Kansu'nun bu alet için verdiği ölçüler $122 \times 84 \times 35$ milimetredir.¹¹ Uç kısmının kırık olması dolaşısıyla bu aletin orijinal uzunluğunun 1943 yılında bulunan ilk nümuneninkinden biraz daha fazla olması muhtemeldir. Dr. Kansu 1947 yılında çıkan makalesinde Aşöleen başlığı altında mütalea ettiği bu el baltasını Mikokiyen (Üst Aşöleen) başlığı altında ele aldığı yine aynı mahalde bulunmuş olan diğer buluntulardan ayırmaktadır.¹² Yayımlanmış olan resim bu el baltasının pyriforme biçimde olduğunu göstermektedir.¹³ Aynı mahalde bulunmuş olan bu ilk nümuneyi burada tarif ettiğimiz Altındere endüstrisinden ayırmak için hiç bir sebep yoktur. Levha X da gösterilen el baltasının uzunluğu 87.5, genişliği 61 ve maksimum kalınlığı 42 milimetredir. Beyzi biçimde olan bu nümunenin uç kısmı konveks bir ağız göstermektedir. Ağızın orta kısmı kullanma neticesinde düzelmiştir. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu aletin üst yüzü hemen hemen düz olan alt yüzünden çok daha kabarıktır. Aletin muhafaza edilen vurma yüzü alt yüzü ile takriben 120 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Yandan bakıldığı zaman, aletin sol kenarının S-harfi şeklinde olmasına karşılık sağ kenarının

¹¹ Bak Kansu, 1943, s. 189.

¹² Bak Kansu, 1947, s. 227 ve 229.

¹³ Bak Kansu, 1947, Res. IB.

düz olduğu görülür. Aletin uç kısmından koparılan yongalar üst yüzün orta kısmında bir basamak meydana getirmiştir. Önden bakıldığı zaman sol kenarın konveks olmasına karşılık sağ kenarın düz olduğu müşahede edilir.

Levha XI de gösterilen nümune uzunluğu 69, genişliği 59.5 ve maksimum kalınlığı 35.5 milimetre olan düz ağızlı bir el baltası veya *cleaver*'dir. Discoïde biçimde olan bu nümunenin ağız kenarı kaide kısmına muvazi olmayıp buna nazaran mail vaziyette durmaktadır. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu aletin vurma yüzü aletin uzun mihreri ile takriben 101 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Bu aletin üst yüzü alt yüzünden daha kabarıktır. Üst yüzün orta kısmında kaideye kadar uzanan bir omurga (*keel*) müşahede edilmektedir. Yandan bakıldığı zaman aletin sol kenarının S-harfî şeklinde olduğu görülür. Önden bakıldığı zaman, bu kenar konvekstir. Buna karşılık kısa olan sağ kenar, önden bakıldığı zaman, konkavdır. Levha XII de gösterilen nümune uzunluğu 102, genişliği 61 ve maksimum kalınlığı 50 milimetre olan bir *cleaver*'dir. Aletin ağız kısmı biraz zedelenmiş olmakla beraber burada bir *cleaver*'in bahis konusu olduğu aşikârdır. Her iki yüzü de işlenmiş olan bu aletin üst, alt ve dip kısımlarında korteksten büyük parçalar muhafaza edilmektedir. Aletin dip kısmında üst ve alt yüzlerin kabarıklığı hemen hemen aynı olduğu halde uç kısmında üst yüzün kabarıklığı daha fazladır. Önden bakıldığı zaman düz olan sağ ve sol kenarların birbirine hemen hemen muvazi oldukları görülür. Yandan bakıldığı zaman, aletin sol kenarı düzdür. Buna karşılık sağ kenar üst satha doğru konkavdır. Bilindiği gibi *cleaver*'lere, Avrupa'nın Aşöleen kültüründe de görülmekle beraber, daha çok Afrika ve Asya'nın Aşöleen endüstrilerinde rastlanmaktadır.¹⁴ Filistin'de Jısr Banât Yaqûb'da bulunan ve volkanik taşlardan yapılmış olan Aşöleen endüstride el baltaları ile birlikte *cleaver*'ler de bulunmaktadır.¹⁵

Levha XIII de gösterilen nümune bir *core*'dan basit bir şekilde yapılmış olan bir *cleaver* veya *chopper*'dir. Bu aletin uzunluğu 68.5,

¹⁴ Bak Leakey, 1953, s. 81; Burkitt, 1955, s. 62.

¹⁵ Bak Stekalis, 1960, s. 80. Volkanik taşlardan yapılmış olan bu endüstri görünüşe göre Orta Pleistosen'e aittir, yani Altundere endüstrisinden çok daha eskidir (Jısr Banât Yaqûb'un jeolojik yaşı için bak Hooijer, 1959, p. 177. Keza bak Stekalis, 1960, s. 61).

genişliği 71.5 ve maksimum kalınlığı 44 milimetredir, yani genişliği uzunluğundan daha fazladır. Üst yüzü alt yüzünden daha kabarık olan bu aletin üst ve alt yüzlerinden birkaç yonga koparmak suretiyle keskin, geniş ve hemen hemen düz bir ağız meydana getirilmiştir. Böylece, çok basit bir şekilde yapılmış olmasına rağmen keskin bir alet elde edilmiştir.

Levha XIV de gösterilen alet uzunluğu 67.5, genişliği 54.5 ve maksimum kalınlığı 17 milimetre olan yongadan yapılmış ve her iki yüzü işlenmiş bir *biface* veya uçtur (*point*). Bu aletin uç kısmı kırılmıştır. Böylece aletin uzunluğunun vaktiyle şimdikinden daha fazla olduğu aşikârdır. Aletin vurma yüzü ile vurma yumrusu işlenme suretiyle kaldırılmıştır. Böylece aletin dip kısmı inceltirilmiştir. Bu ucun bir sapa takılmış olması muhtemeldir. Levha XV de gösterilen yongadan yapılmış aletin uzunluğu 86, genişliği 73 ve maksimum kalınlığı 26 milimetredir. Kalın bir yongadan yapılmış olan bu aletin vurma yüzü hazırlanmış olmakla beraber kopma yüzü ile takriben 100 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Bu aletin alt yüzünün vurma yumrusunun altında kalan kısmından bazı yongalar koparılmıştır. Bu suretle mütebariz olan vurma yumrusunun bir kısmı da kaldırılmıştır. Vurma yumrusunun karşısındaki kenarın üst yüzü de işlenmiştir. Böylece, vurma yumrusunun karşısında bir kısmı konkav olan gayri muntazam bir kenar meydana gelmiştir. Aletin sol kenarının alt yüzü de işlenmiştir. Bu kalın yonga aletin bir uç kazıyıcısı ve aynı zamanda bir yan kazıyıcı olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Levha XVI da gösterilen alet uzunluğu 61, genişliği 52 ve maksimum kalınlığı 16.5 milimetre olan bir yan kazıyıcıdır (*racloir*). Bir kenarı her iki taraftan işlenmiş olan bu *racloir* 'end-bulb' tipindedir.¹⁶ Aletin tek bir *facette* gösteren vurma yüzü alt satıhla takriben 100 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Levha XVII, Resim 1 de gösterilen nümune uzunluğu 68, genişliği 52.5 ve maksimum kalınlığı 21.5 milimetre olan bir kazıyıcıdır. Bu aletin hazırlanmış olan vurma yüzü kopma yüzü ile takriben 114 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Aletin vurma yumrusunun karşısındaki kenarı ile sol kenarı her iki yüzde de işlenmiştir. Aletin alt yüzünden koparılan yongalar vurma yumrusunun bir kısmını da kaldırmıştır. Bu alet hem bir *grattoir*

¹⁶ "End-bulb" tipi için bak Garrod, 1937, s. 71 ve 79.

ve hem de bir *racloir* olarak kullanılmış olabilir. Kelley de bir kenarı her iki taraftan işlenmiş ve vurma yumrusu kısmen kaldırılmış bir Aşöleen *racloir*'ın resmini yayımlamıştır.¹⁷ Yalnız bu nümunenin uç kısmı Altındere'de bulunan aletinkinden daha sivridir. Levha XVII, Resim 2 de gösterilen nümune çevresinin önemli bir kısmı işlenmiş olan bir yuvarlak kazıyıcıdır (*round scraper*). $49.5 \times 46 \times 17$ milimetre eb'adında olan bu kazıyıcının kenar kısmında görülen retuş oldukça diktir. Bu tipe yaklaşan bir kazıyıcı Filistinde Et-Tabūn mağarasının Prof. Garrod'un Üst Aşöleen (Mikokiyen) tesmiye ettiği E tabakasının *a* seviyesinde bulunmuştur.¹⁸ Bu âletin bir tek *facette* gösteren vurma yüzü kopma yüzü ile takriben 111 derecelik bir aç meydana getirmektedir.

Levha XVIII, Resim 1 de gösterilen nümune $61 \times 55.5 \times 48$ milimetre eb'adında olan *core*'dan yapılmış bir *chopper*'dir. Aynı levhada Resim 2 de gösterilen nümune ise uzunluğu 75, genişliği 71 ve maksimum kalınlığı 31 milimetre olan yine *core*'dan yapılmış bir diskittir. Beyaz patina gösteren bu diskin her iki yüzü de konvektir. Levha XIX da gösterilen nümune uzunluğu 70, genişliği 60 ve maksimum kalınlığı 27 milimetre olan yongadan yapılmış bir diskittir.

Tortoise-core tipinde bir nükleüs Levha XX de gösterilmiştir (keza bak Lev. XXIII, Res. 2). $85.5 \times 78 \times 36$ milimetre eb'adında olan bu nümune tipik bir Levallois nükleüsüdür. Üst yüzünden büyük bir yonga koparılmış olan bu nükleüs'ün alt yüzü konvektir. Filistinde Et-Tabūn mağarasının Üst Aşöleen (Mikokiyen) kültüre atfedilen E tabakasında Klaktoniyen tipteki nükleüs'lerle birlikte Levallois tipinde olan nükleüs'ler de bulunmuştur.¹⁹ Aynı mağaranın F tabakasında da 210 nükleüs'den dördünün Levallois tipinde olduğu bildirilmektedir.²⁰ Altındere endüstrisi bu bakımdan Filistin'in Üst Aşöleen endüstrilerinden ayrılmamaktadır.

Bu kısa izahattan sonra Altındere'de bulunan aletleri, bundan önce bulunmuş olanlarla birlikte inceleyebiliriz.²¹ Bundan evvel

¹⁷ Bak Kelley, 1937, Res. 1, 1.

¹⁸ Bak Garrod, 1937, s. 80 ve Lev. XL, Res. 3.

¹⁹ Bak aynı yer, s. 81, 83 ve 86.

²⁰ Bak aynı yer, s. 88.

²¹ Daha önce bulunmuş olan nünuneler için bak Kansu, 1943, s. 189; Kansu, 1945, s. 293-294; Kansu, 1947, Res. IB; Şenyürek ve Bostancı, 1958 b, s. 186-187; Şenyürek, 1958, s. 60-62. Kansu'nun 1945 de yayımladığı makalede bahsedilen

bulunmuş olan nünunelerin fotoğrafları Levha XXI-XXIII de gösterilmiştir.²²

Vurma yüzleri muhafaza edilen nünuneler el baltalarının imalinde kullanılan taşların *block-on-block* metodu ile koparıldıklarını göstermektedir. Altındere'de bulunmuş olan el baltaları üzerindeki yonga yüzlerinin umumiyetle sığ oldukları görülmektedir.²³ El baltaları arasında en çok görülen biçim cordiforme şekildir. Bundan sonra pyriforme, ovoid ve lancéolé şekiller gelmektedir. Bunları da üçken ve terlik biçiminde olanlar takip etmektedir. Bu endüstri içinde ince ve sivri uçlu tipik *Micoque* el baltaları mevcut değildir.²⁴ Disk şekli düz ağızlı nünuneler arasında görülmektedir. Önden bakıldığı zaman el baltalarının ekserisinde kenarların konveks olduğu görülür. Kenarları, önden bakıldığı zaman, düz olan nünunelere daha seyrek rastlanmaktadır. Altındere endüstrisi bu bakımdan Et-Tabûn mağarasının E tabakasının endüstrilerinden ziyade F tabakasının endüstrisine yaklaşmaktadır.²⁵ Aletlere yandan bakıldığı zaman bunların ekserisinde knarların düz olduğu görülür. Kenarları S-harfi şeklinde olan nünuneler açıkça akalliyettedir. Düz ağızlı el baltaları yani *cleaver*'ler arasında da kenarlar, önden bakıldığı zaman, ekseriyetle konvektir. Bu grupta da, yandan bakıldığı zaman, kenarların düz olduğu ve S-harfi şeklinin akalliyette olduğu görülmektedir. Altındere'de bulunmuş olan el baltalarının ve *cleaver*'lerin ekserisinde aletin üst yüzü alt yüzünden daha kabarıktır. El baltaları ile *cleaver*'lerin yarısında dip kısmı işlenmiştir. Altındere'de bulunmuş olan nünunelerin bazılarında korteksten parçaların muhafaza edildiği görülmektedir.

ikinci el baltasını görmem mümkün olmamıştır (Bak Kansu, 1945, s. 293). Bu sebeple bu ikinci nünune buradaki incelemeye dahil edilmemiştir.

²² Levha XXI, XXII ve XXIII, Res. 1'de gösterilen aletler 1958 yılının Mayıs-Haziran aylarında topladığım nünunelerdir. Levha XXIII, Res. 2 de gösterilen nünune bu yazıda incelenen Levallois tipindeki nükleüs'tür.

²³ Bak Şenyürek ve Bostancı, 1958 b, s. 186 ve Şenyürek, 1958, s. 61.

²⁴ Mikokiyen tipteki el baltaları için bak Turville-Petre, 1927, Lev. X, Res. 2; Breuil ve Koslowski, 1931, Res. 22- 23; Rust, 1950, Lev. 28; Leakey, 1953, Res. 18; Grahmann, 1955, s. 226 ve Res. 18; Müller-Beck, 1958, Lev. 12, Res. 1.

²⁵ Bak Garrod, 1937, s. 88 ve Lev. XXXVIII, XLI, XLIII, XLIV ve XLVI.

Mevcut 21 el baltasının ve *cleaver*'in ölçüleri aşağıda milimetre olarak gösterilmiştir: ²⁶

	Uzunluk	Genişlik	Kalınlık
Sayı	21	21	21
Ortalama	93.75	68.79	40.52
Minimum-Maksimum	68.5—122	58—84	31—52

Bu nünunelerin uzunluk ölçülerinin dağılışı şöyledir:

60-69	70-79	80-89	90-99	100-109	110-119	120-129
2	4	2	6	4	1	2

Altındere'de bulunmuş olan el baltalarının uzunlukları Filistin'de Jisr Banāt Yaqūb'da bulunmuş olan nünunelerinkinden daha küçüktür.²⁷ Buna karşılık bu el baltalarının ekseriyetinin uzunluğu Filistin'de Et-Tabūn mağarasının E ve F tabakalarında bulunmuş olan el baltalarının ekseriyetinin uzunluğuna yakındır.²⁸

Altındere'de el baltaları ile birlikte bulunmuş olan yonga aletlerin bir kısmı Klaktoniyen tekniği ile ve bir kısmı da Levallois tekniği ile yapılmıştır. Aynı durumu Filistinde Et-Tabūn mağarasının E ve F tabakalarında da görüyoruz.²⁹ Böylece Filistin'de olduğu gibi Hatay'da da Üst Aşöleen endüstrinin sahiplerinin el baltalarına ilâveten hem Klaktoniyen ve hem de Levallois tekniği ile yapılmış yonga aletler kullanmış olduklarını müşahede ediyoruz. Altındere'de bulunmuş olan nükleüs de *tortoise-core* tipindedir.

Bilindiği gibi Prof. Garrod Filistin'de Et-Tabūn mağarasının F tabakasının endüstrisini Üst Aşöleen ve E katının endüstrisini de Üst Aşöleen (Mikokiyen) olarak adlandırmıştır.³⁰ Garrod E tabakası hakkında şöyle demektedir: “*E'nin endüstrisi batı Avrupa'da Aşöleen'in nihai safhalarına yakinen beyzeyen bir Üst Aşöleendir.*”³¹ Bu hususta Leakey “*Gerçekten, Mikokiyen unsur çok belirli değildir.*” demek-

²⁶ 1943 de bulunan ilk el baltasının ölçüleri Kansu'dan (1943, s. 189) alınmıştır.

²⁷ Bak Stekelis, 1960, s. 80.

²⁸ Bak Garrod, 1937, s. 79-88.

²⁹ Bak aynı yer s. 80, 83, 86 ve 88.

³⁰ Bak aynı yer, s. 87 ve 78.

³¹ Aynı yer, s. 78.

tedir.³² Leakey'in bu sözleri bilhassa Altındere'nin Üst Aşöleen endüstrisi için doğrudur. Altındere endüstrisi bundan önce, Prof. Garrod'un Filistin'de yaptığı gibi, Üst Aşöleen (Mikokiyen) olarak adlandırılmıştır.³³ Mamafih, bulunan yeni nünunelerin ışığında, Altındere endüstrisini Üst Aşöleen'in çok az *Micoque* temayülü gösteren geç bir safhası olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Dr. Leakey ve Dr. Howell Yakın Doğunun Üst Aşöleen ve Üst Aşöleen (Mikokiyen) endüstrilerini Riss-Würm buzularası çağına atfetmektedirler.³⁴ Böylece, Altındere endüstrisinin ve bunu ihtiva eden 13-15 metrelik sekinin Riss-Würm buzularası çağına (son interpluvial çağ) ait olması çok muhtemeldir. Gerçekten Riss-Würm buzularası safhasında deniz seviyesinin yükselmiş olması (Tirenien II veya esas Monastriyen transgresyon) denizden bugün 23 kilometre mesafede bulunan Altındere'nin yatağını derinliğine kazacak yerde aşındırma

³² Leakey, 1953, s. 108.

³³ Bak Kansu, 1945, s. 293-294; Şenyürek ve Bostancı, 1958, s. 187; Şenyürek, 1958, s. 61.

Dr. Kansu Altındere'de bulunmuş olan el baltaları ile birlikte Ankara yakınında Etiyokuşunda bulunmuş olan küçük bir el baltasını da Mikok tipine atfetmiştir (Bak Kansu, 1945, s. 294). Mamafih, bundan önceki etüdümde de bildirdiğim gibi kalın bir yongadan yapılmış olan ve üzerinde *hinge-fracture* yani *step-flaking* görülen bu alet Etiyokuşunda bulunan Lövaluvazo-Musteriyen endüstrinin bir unsurudur ve Altındere'de bulunan ve silindir-çekiç (*cylinder-hammer*) tekniği ile yapılmış olan Üst Aşöleen el baltalarından farklıdır (Bak Şenyürek, 1958, s. 62). Ayrıca, Eskişehir vilâyetinde Alpanos yakınlarında bulunmuş olan cordiforme biçimdeki küçük bir el baltasının da Avrupa'nın Lövaluvaziyen kültüründe bulunmuş olan nünunelere benzediği bildirilmiştir (Bak Chaput, 1941, s. 30 ve Lev. V). Böylece, Etiyokuşunda Lövaluvazo-Musteriyen endüstri içinde bulunan el baltasının münferit bir nünune olmadığı ve Orta Anadolu'nun, Etiyokuşu endüstrisi tarafından temsil edilen, Lövaluvazo-Musteriyen endüstrisinin Aşöleen kültürün tesirinde kalmış olduğu anlaşılmalıdır (Aşöleen ve Lövaluvaziyen kültürlerin karşılıklı tesirleri için bak Leakey, 1953, s. 95). Prof. Dr. Kılıç Kökten de Ankara Vilâyetinde Akkaş ve Gödekırı civarında bulduğu iki el baltasını Alpanos tipine yaklaştırmaktadır (Bak Kökten, 1953, s. 188).

³⁴ Bak Leakey, 1953, s. 91-92 ve 111; Howell, 1959, s. 16 ve tablo 10. Diğer taraftan Zeuner Avrupa'nın Üst Aşöleen ve Mikokiyen safhalarını Riss-Würm buzularası çağına yerleştirdiği halde Filistin'in Üst Aşöleen safhasını ve Üst Aşöleen (Mikokiyen) safhasının bir kısmını Riss buzul çağıının son kısmına atfetmektedir (Bak Zeuner, 1958, Fig. 80 ve s. 230-231).

suretiyle genişletmesine yol açmış olabilir.³⁵ 13-15 metrelik sekinin üstünde uzanan 30-35 metrelik sekiye gelince, daha eski olan bu sekinin Orta Pleistosen'e ait olması muhtemeldir.³⁶

İSTİFADE EDİLEN ESERLER

- BREUIL, H. ve KOSLOWSKI, L. 1931. *Etudes de stratigraphie paléolithique dans le nord de la France, la Belgique et l'Angleterre*. L'Anthropologie, cilt 41, s. 449-488.
- BURKITT, M. C. 1955. *The Old Stone Age. A study of Palaeolithic times*. London.
- CHAPUT, E. 1941. *Phrygie. Tome I. Géologie et Géographie physique*. Institut Français d'Archéologie de Stamboul. Paris.
- ERENTÖZ, L. E. 1956. *Stratigraphie des bassins néogènes de Turquie, plus spécialement d'Anatolie Méridionale et comparaisons avec le Domaine Méditerranéen dans son ensemble*. Theses présentées à la Faculté des Sciences de l'Université de Paris pour obtenir le grade de docteur ès Sciences naturelles. Série A, No. 2811, No. d'ordre: 3683. Ankara.
- GARROD, D. A. E. ve BATE, D. M. A. 1937. *The Stone Age of Mount Carmel. Excavations at the Wady El-Mughara*. Cilt I. Oxford.
- GRAHMANN, R. 1955. *La Préhistoire de l'Humanité. Introduction à l'étude de l'évolution corporelle et culturelle de l'homme*. Paris.
- HOOIJER, D. A. 1959. *Fossil mammals from Jısr Banat Yaqub, south of Lake Huleh, Israel*. The Bulletin of the Research Council of Israel, Section G: Geo-Sciences, cilt 8G, sayı 4, s. 177-199.
- HOWELL, F. C. 1959. *Upper Pleistocene Stratigraphy and early Man in the Levant*. Proceedings of the American Philosophical Society, Cilt 103, Sayı 1, s. 1-49.
- KANSU, Ş. A. 1943. *Anadolu'da yeni Paleolitik buluntular. Neue paleolitische Funde in Anatolien*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Revue de la Faculté de Langues, d'Histoire et de Géographie), Cilt I, sayı 5, s. 189-190.
- KANSU, Ş. A. 1945. *Hatay'da (Antakya) bulunan üst Aşöleen (Micoque) ve Niğde-Neuşehir çevrelerinde toplanan Levalloisien âletler hakkında bir not. A note on implements of Upper Acheulian (Micoquian) type from Hatay and artifacts of Levalloisian type from the Niğde region*. Belleten, cilt IX, sayı 34, s. 293-298.
- KANSU, Ş. A. 1947. *Stone Age cultures in Turkey*. American Journal of Archaeology, cilt LI, sayı 3, s. 227-232.
- KELLEY, H. 1937. *Acheulian flake tools*. Proceedings of the Prehistoric Society, Paper No. 2.

³⁵ Zeuner'e göre Tirenien II veya esas Monastriyen transgresyonunun ortalama yüksekliği 18 metredir (Bak Zeuner, 1958, Fig. 46).

³⁶ Mindel ve Riss buzul çağlarını ihtiva eden Orta Pleistosen'in tarifi için bak Leakey, 1953, s. 65.

- KÖKTEN, İ. K. 1953. *1952 yılında yaptığım Tarihöncesi araştırmaları hakkında*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Revue de la Faculté de Langues, d'Histoire et de Géographie, Université d'Ankara), Cilt XI, sayı 2-4, s. 177-209.
- LEAKEY, L. S. B. 1953. *Adam's Ancestors. An up-to-date outline of the Old Stone Age (Palaeolithic) and what is known about Man's origin and evolution*. London.
- MÜLLER-BECK, H. 1958. *Zur Bezeichnung paläolithischer Artefakttypen*. Alt-Thüringen. Jahresschrift des Museums für Ur-und Frühgeschichte Thüringens, Band 3, s. 140-200.
- NEUVILLE, R. 1931. *L'Acheuléen supérieur de la grotte d'Oumm-Qatafa (Palaestine)*. L'Anthropologie, cilt 41, s. 13-51.
- RUST, A. 1950. *Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien)*. Neumünster.
- STEKELIS, M. 1960. *The Palaeolithic deposits of Jsr Banāt Yaqūb*. The Bulletin of the Research Council of Israel, Section G. Geo-Sciences, cilt 9G, sayı 2-3, s. 61-87.
- ŞENYÜREK, M. ve BOSTANCI, E. 1958 (a). *Hatay vilâyetinde Prehistorya araştırmaları. Prehistoric researches in the Hatay Province*. Belleten, cilt XXII, sayı 86, s. 147-166.
- ŞENYÜREK, M. ve BOSTANCI, E. 1958 (b). *Hatay vilâyetinin Paleolitik Kültürleri. The Palaeolithic cultures of the Hatay Province*. Belleten, cilt XXII, sayı 86, s. 171-210.
- ŞENYÜREK, M. 1958. *1958 yılında Samandağ yakınında bir mağarada yapılan sondaj. Ön rapor. Test excavation made in a cave in the vicinity of Samandağ in 1958. Preliminary report*. Anatolia, cilt III, s. 57-70.
- TURVILLE-PETRE, F. 1927. *Researches in Prehistoric Galilee*. London.
- ZEUNER, F. E. 1958. *Dating the Past. An introduction to Geochronology*. Fourth edition. London.
-

